

MÅNGFALD ELLER ASSIMILERING? NYTT LJUS ÖVER PAULUS BREV OM FRIHET OCH GEMENSKAP

LINDA JOELSSON

Teolog och bibelöversättare

linda.joelsson.theology@gmail.com

ABSTRACT ❖ Artikeln erbjuder en nytolkning av det grekiska begreppet *sarx* i Galaterbrevet, genom att föreslå att det ska förstås som kollektivt snarare än individuellt orienterat. I kontrast till traditionella tolkningar där *sarx* associeras med individens begär, argumenterar författaren för att Paulus snarare riktar kritik mot kollektivt tryck på konformitet. Genom en historisk-kritisk och lingvistisk analys framträder Galaterbrevets inre koherens tydligare, särskilt i relation till frågor om gemenskap, mångfald och identitetsmarkörer. Studien visar att Paulus placerar sig i opposition till krav på manlig omskärelse och social anpassning, och i stället betonar nåden och skapelsens förnyelse som grund för gemenskap. Artikeln relaterar dessa insikter till *Lausannedeklarationens* betoning på människans värdighet och församlingens kulturella oberoende. Sammantaget ger en kollektiv-orienterad tolkning av *sarx* i Galaterbrevet ett mer sammanhängande och teologiskt relevant budskap för frågor om frihet, inkludering och gemenskap i den kristustrogna rörelsen. ❖

GALATERBREVETS ÄRENDE

Vad gör påtvingad konformitet med gemenskapen? Denna fråga bearbetas noggrant i Galaterbrevet. Guds frälsning utgår enligt Paulus från Guds eget handlande i nåd och generositet. Därför är mänskliga ambi-

tioner att skapa identitet genom att etablera gränser missriktade och direkt kontraproduktiva. Sådana ordningar *hindrar* nämligen Guds kärlek och trofasthet att få fäste och utvecklas bland människor. Gemenskapen får genom Kristus ett tydligt centrum – alla är kallade genom nåd:

Nåd och frid/fred från Gud [som är] vårt ursprung och Herren Jesus Kristus ... Jag är bestört över att ni så plötsligt överger den som kallat er genom sin nåd för ett annat evangelium, fastän det inte finns något annat evangelium – det är bara folk som trakasserar er och vill förvrida evangeliet om Kristus.¹ (Gal 1:3, 6–7; jfr 6:10–18)

Nåden som en överflödande generositet står därmed i skarp kontrast till människors budskap om att församlingarna måste anpassa sig för att passa in och annars acceptera att delas in i olika grupper eller uteslutas (Gal 2:14). Människor begränsar, Gud bjuder in. I Galaterbrevet betonar Paulus att Gud kallat församlingarna till *frihet* och påbjudit dem att *älska sin nästa* (5:11–26). Församlingarna bör därför inte låta sig duperas av sådana som påstår att manlig omskärelse är en nödvändighet för den som vill förbli i Kristus. Varken manlig omskärelse eller förhud betyder något, eftersom det är skapelsens *förnyelse* som behövs (6:15).² Genom att acceptera detta kan församlingarna finna en väg ur den inbilskhet, arrogans och avundsjuka som ofta hör uppblåsta kollektiva identiteter till.

GALATERBREVET OCH LAUSANNEDEKLARATIONEN

Lausannedeklarationen uttrycker glädje över gemenskapen med Gud och med varandra, ånger över misslyckanden, samt en vilja till förnyelse i ett

¹ Alla översättningar till svenska är mina om inget annat anges.

² Vissa översättare väljer att översätta *kainē* i denna vers med ”ny”, men Paulus förmedlade budskapet om ett ”förnyat förbund” och även ”förnyad skapelse” (jfr Rom 11:1–24). Om detta, se även T. Ryan Jackson, *New Creation in Paul's Letters: A Study of the Historical and Social Setting of a Pauline Concept* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010). Det nya förbundet ersätter alltså inte det gamla hos Paulus, utan är att uppfatta som en dynamisk fortsättning (se Krister Stendahl, *Paulus bland judar och hedningar*, övers. Birgitta J. Stendahl [Falköping: Gummessons, 1977], 11–94; Paula Fredriksen, *When Christians Were Jews: The First Generation* [New Haven: Yale University Press, 2018]).

levande hopp: ”Eftersom människan är skapad till Guds avbild har hon en inneboende värdighet, oberoende av ras, religion, hudfärg, kultur, klass, kön eller ålder. Alla människor bör därför respekteras och tjänas, inte exploateras.”³ I den sjätte punkten utvecklas denna bärande tanke enligt följande: ”Församlingen är mer en Guds folks gemenskap än en institution och bör därför inte identifiera sig med någon särskild kultur, social och politisk ordning eller mänsklig ideologi.”⁴ I denna artikel kommer dessa tankar sättas i relation till de uppfattningar som förs fram i Galaterbrevet med fokus på tolkningen av det grekiska begreppet *sarx*, ett begrepp som ofta – men inte alltid – översätts med ”kött”. Det är nämligen möjligt att *sarx* som begrepp kan vara orienterat mot kollektivet snarare än individen, och i så fall kopplas vissa avsnitt till brevets övergripande upplägg på ett nytt sätt jämfört med vad en individorienterad tolkning ger för handen. I stället för ett ensidigt fokus på ”*individens* begär” kan termen fungera i en *argumentation för bevarad och ökad mångfald*.

Bakgrunden till denna undersökning är att Galaterbrevets inledning behandlar frågan om *påtvingad konformitet*. Även brevets femte kapitel beskriver hur en påtvingad konformitet undergräver evangeliet. Paulus har predikat manlig omskärelse, men gör det inte längre eftersom ett sådant budskap skulle förneka korsets skandal och förhindra brevets adressater att följa det centrala budet att ”älska din nästa som dig själv” (Gal 5:2, 11–14). Paulus menar att de ”biter och sliter” i varandra, trots att uppgiften att älska sin nästa gäller *oavsett grupp tillhörighet* (v. 15; se även 3:26–29; Rom 2:11).

ÖVERSÄTTNINGEN AV SARX TILL ”KÖTT” I GALATERBREVET

Det finns goda skäl att pröva om Paulus argumentation i Galaterbrevet kan vara mer sammanhållen och systematiskt upplagd än vad som van-

³ Översättning från Lausannerörelsens hemsida: <https://lausanne.org/sv/lausannedeklarationen/lausannedeklarationen>, punkt 5.

⁴ Se <https://lausanne.org/sv/lausannedeklarationen/lausannedeklarationen>, punkt 6.

ligtvis medges när *sarx* tolkas som fokuserat på individen. Paulus inleder nämligen brevet med att beskriva hur han stod upp mot Petrus när denne inte längre vågade delta i den inkluderande måltidsgemenskapen av rädsla för dem som förespråkade konformitet och vaktade gränser gentemot andra grupper (Gal 2:11–21).⁵ Brevet fortsätter sedan med att Paulus i anklagande ton ifrågasätter adressaternas omdöme när de verkar tro att det som, med Paulus ord, har börjat i Anden nu skulle kunna fullbordas ”i köttet” (gr. *en sarki*, 3:3). Om *sarx* tolkas kollektivt, i samklang med andra förekomster, beskriver denna sats ett fäfängt försök att fullkomnas i en *kollektiv identitet* med betoning på distinktion (jfr nationalism, se exempelvis Rom 1:3; 9:3; 11:14; 1 Kor 10:18; Fil 3:3–4; jfr 1 Kor 15:39 nedan). Paulus går hårt åt adressaterna och kallar dem ”besinningslösa” eller ”omdömeslösa” (gr. *anoētoi*, Gal 3:1). Vem har slagit blå dunster i ögonen på dem?

Brevets argumentation är till formen en *midrash*, alltså en tolkning av Skriften som vidareutvecklar och fyller ut luckor med ett visst syfte. Paulus noterar bland annat att Gud slöt sitt förbund med Abraham innan Abraham fick omskärelsen såsom ett *tecken* på förbundet och betonar därmed att tecknet inte får förväxlas med själva förbundet. Det är med andra ord i sin ordning att vissa män är omskurna och andra inte, inom samma förbund (Gal 3:9, 24, 29).⁶ Paulus förespråkar därmed mångfald *inom* förbundet vad det gäller identitetsmarkörer och gruppstillhörigheter – alla kan ingå oavsett status, bakgrund, genus eller något annat. Dessutom menar han att Skriften förutsagt detta, nämligen att Abraham ska bli en ”fader till många folk” och den barnlösa ska ”ropa ut sin glädje”, för

⁵ Jfr uppfattningen att Jesus åt ”med tullindrivare och syndare” samt tillstod att ”den förste ska bli sist” (Matt 9:10–11; Mark 2:15–16; 9:35–37; 10:42–45).

⁶ Jfr Michael Azar, ”Det symboliska objektet: Delen, delandet och den nationella gemenskapen”, i *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, redigerad av Paulina de los Reyes och Masoud Kamali (Stockholm: Kulturdepartementet, 2005), 159–183. Notera att andra skrifttolkare nådde motsatt slutsats, nämligen att såsom Abraham fick motta omskärelsen senare så kan även andra göra det (se till exempel Mekhilta de-Rabbi Ishmael, Nez. 18, i Matthew Theissen, *Paul and the Gentile Problem* [Oxford: Oxford University Press, 2016], 36).

hon ska få fler barn än den som har en man (3:8–9; 4:27).⁷ Paulus tolkar detta som att en ökad grad av mångfald inte bara är möjlig utan även påbjuden, vilket för oss till frågan om tolkningen av *sarx*.

Många teologer och bibelforskare har gjort en koppling mellan det grekiska ordet *sarx* och begär hos *individen*, vilka då ofta framstår som sexuella begär.⁸ Några undantag, som till exempel Martinus de Boer och Frank Matera, anser att *sarx* i stället refererar till en kosmisk kraft.⁹ Om vi ser hur *sarx* används hos Paulus kan vi först notera att han då och då använder termen för att referera till kollektiv, med fokus på kollektiv identitet: Jesus beskrivs som tillhörande Davids stam ”enligt köttet” (gr. *kata sarka*, Rom 1:3)¹⁰ och Paulus understryker sin omsorg om judiska systrar och bröder genom att bedyra att ”de är mina släktingar enligt köttet” (gr. *kata sarka*, Rom 9:3). Vidare används *sarx* i 1 Kor även för olika kategorier inom skapelsens artrikedom: ”Varje kött (*sarx*) är inte samma kött (*sarx*), utan ett är människor, ett annat kött (*sarx*) är fyrfota djur, ett annat kött (*sarx*) är fåglar och ett annat är fiskar” (1 Kor 15:39). Lägg ock-

⁷ Se även Theissen, *Gentile Problem*, 106–108.

⁸ F. F. Bruce, *The Epistle to the Galatians: A Commentary to the Greek Text* (Grand Rapids: Eerdmans, 1982), 240, kopplar samman *sarx* med ”appetites and propensities”, vilket kan översättas till ”aptiter och inklinationer” eller ”böjelser”; Robert Jewett, *Paul’s Anthropological Terms: A Study of Their Use in Conflict Settings* (Leiden: Brill, 1971), 157, kopplar samman *epitymia* (”begär”) med ”realm of physical sensuality”; James D. G. Dunn, *The Epistle to the Galatians* (London: A&C Black, 1993), 287, sammankopplar engelskans ”flesh” (”kött”) med ”satisfaction of bodily appetites”; och Richard N. Longenecker, *Galatians* (WBC, 41; Dallas: Word Books, 1990), 239, tillstår att ”prior to this section Paul used *sarx* principally to refer to that which is merely human (cf. 1:16; 2:16) or purely physical (2:20; 4:13–14, 23, 29)”, medan i Gal 5 används *sarx* ”in a definitely ethical sense (cf. 5:16, 17, 19, 24; 6:8)”.

⁹ Martinus de Boer, *Galatians: A Commentary* (Louisville: Westminster John Knox, 2010), 336–342; Frank J. Matera, *New Testament Ethics: The Legacies of Jesus and Paul* (Louisville: Westminster John Knox, 1996), 172.

¹⁰ Notera att när Paulus refererar till kött som föda använder han vanligen termen *kreas* eller ”det som offrats till gudabilder”, inte *sarx* (exempelvis 1 Kor 8:13). Den hebreiska termen *basar*, som i Septuaginta (LXX) ibland översätts med *sarx*, refererar ofta till kollektiv, med fokus på släktskap (så i 1 Mos 2:23; 29:14; 3 Mos 18:6, 10, 12–13, 17; 20:19; Dom 9:2; 2 Sam 5:1; 16:11; 19:12–13; 2 Kung 20:18; 1 Krön 11:1; Neh 5:5; Jes 39:7; 58:7, jfr Linda Joelsson, ”Mental Cascades of *Sarx* and Flesh: The Semantic Structure of *Sarx* in Romans 11:14 and Luke 24:39”, *Studia Theologica: Nordic Journal of Theology* 72/2 (2018), 132–154.

så märke till att när Paulus beskriver korinthierna som ”köttsliga” (gr. *sarkikoi*) så är det just deras tendens att dela in sig i olika grupper som avses: ”Jag tillhör Paulus! Jag tillhör Apollos! Jag tillhör Kefas! Jag tillhör Kristus!” (1 Kor 3:3; jfr 1:12).¹¹ Redan här står det klart att ”kött” inte alltid är en bra översättning av *sarx*, men frågan är om det fungerar i andra sammanhang, eller om översättningen leder associationerna fel.

TILLFÖRLITLIGA TOLKNINGAR: METOD OCH KRITERIER

Sandra M. Schneiders identifierar fem kriterier för att bedöma vad som kan sägas vara en ”tillförlitlig tolkning” av en text.¹² (1) För det första behandlar en sådan tolkning texten i den form den föreligger – utan omfattande revideringar och förbättringar. (2) För det andra är tolkningen koherent i sig själv, det vill säga fri från interna motsägelser. Vidare är den (3) lika bra eller bättre än andra tolkningar på att förklara anomalier i texten. Den är dessutom (4) kompatibel med vad vi vet genom andra källor. Som ett femte kriterium framhåller Schneiders att (5) en sådan tolkning på ett ansvarsfullt sätt använder sig av de metoder som är tillämpliga för den undersökning som görs. Naturligtvis kan ingen undersökning dra nytta av alla metoder och teoribildningar som finns, men en sociologisk undersökning bör använda sig av sociologisk teori, lingvistiska undersökningar använder lingvistik, historisk-kritiska undersökningar drar nytta av historievetenskapen och så vidare. Denna artikel använder sig av historisk-kritiska perspektiv och i viss mån lingvistik.

¹¹ Uttrycket ”köttsliga hjärtan” (gr. *kardiais sarkinais*) används när Paulus beskriver att budorden påverkat verkliga människors liv (2 Kor 3:3).

¹² Sandra M. Schneiders, *The Revelatory Text: Interpreting the New Testament as Sacred Scripture* (San Francisco: Harper, 1991), 165–166. D. Andrew Kille, *Psychological Biblical Criticism: Genesis 3 as a Test Case* (Graduate Theological Union: Avhandling, 1997), 70–74 (se även idem, *Psychological Biblical Criticism* [Minneapolis: Augsburg Fortress, 2001]), har formulerat liknande kriterier för en adekvat bibeltolkning som delvis överlappar Schneiders, nämligen att tolkningen ska behandla texten som helhet, som en individ, samt ha kapacitet att relatera till ett större antal aspekter i texten än andra tolkningar på ett sätt som uppvisar större konvergens (samstämmighet).

Till dessa fem lägger Schneiders ett globalt kriterium, nämligen att tolkningen ”får texten att tala”.¹³ Som Jeffrey Reed noterar, är mänsklig kommunikation alltid mer eller mindre sammanhängande: Kommunikation kan placeras någonstans på en skala mellan helt osammanhängande och helt i linje med etablerade kommunikationskonventioner.¹⁴ Utifrån detta perspektiv kan vi notera att ett ord eller en term kan ha olika betydelse i olika sammanhang, men mer vanligt är att ett ord betyder ungefär samma sak i olika sammanhang och att människor använder det på ungefär samma sätt (jfr begreppet *idiolekt*, som refererar till hur en enskild individ använder ett språk). Vid översättning uppstår däremot ofta situationer då ett ord i källspråket inte har någon exakt motsvarighet på målspråket. Här är begreppet *semantisk domän* till hjälp – två ords betydelser kan överlappa med varandra delvis, utan att domänerna täcker varandra helt.¹⁵ Flera ord kan därför behöva användas för att översätta ett enda ord på källspråket (till exempel översätts farmor och mormor till ett ord på engelska: ”grandmother”) och tvärtom. Som noterats är koherens i sig inte ett bevis för att texten är tolkad på ett tillförlitligt sätt. Dessutom finns det en tendens att på olika sätt lägga texter till rätta vid trädning.¹⁶ Förutsatt att texten kan antas vara en sammanhållen enhet är koherens mellan olika avsnitt dock ett viktigt indicium på att den föreslagna tolkningen kan vara riktig. På samma sätt är det sannolikt att ett ord betyder ungefär samma sak vid olika användningar, eftersom språk oftast fungerar så.¹⁷

¹³ Schneiders, *Revelatory Text*, 166 (min översättning från engelskan).

¹⁴ Jeffrey T. Reed, *Discourse Analysis of Philippians: Method and Rhetoric in the Debate over Literary Integrity* (JSNTSup, 136; Sheffield: Sheffield Academic, 1997), 408.

¹⁵ Se Eugene A. Nida och Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation* (Leiden: Brill, 2003); Johannes P. Louw och Eugene A. Nida, *Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains* (New York: United Bible Societies, 1989), för översättningsteoretiska insikter i praktiskt översättningsarbete.

¹⁶ Inom textkritiken benämns detta ofta som *lectio difficilior potior*; se till exempel Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible* (Minneapolis: Fortress, 2001), 302–303.

¹⁷ Reed, *Discourse Analysis*, 408: ”Helt osammanhängande texter är extrema undantag i mänsklig kommunikation. Det är mer typiskt att en diskurs är sammanhängande på ett ’ovanligt’ sätt (det vill säga att den inkluderar vissa egenheter som inte följer genom andra diskurser etablerade mönster)

RETORISKT OCH HISTORISKT SAMMANHANG

Grupper kan ha bra dynamik, men de kan också dra åt håll som blir destruktiva för både individen och gruppen. Schneiders femte kriterium handlar om att på ett ansvarsfullt sätt använda de perspektiv som behövs för den undersökning som valts. Denna studie är historisk-kritisk och tar även viss hjälp av lingvistik. I Gal 5 noterar Paulus ett spänningsförhållande mellan Anden och *sarx*. Om detta ska uppfattas som en tidlös omständighet eller knutet till en viss situation framgår inte när avsnittet läses isolerat från sitt retoriska och historiska sammanhang. Därför ska vi börja med att titta på vad som skulle kunna uppfattas som tillrättalägganden eller ingrepp i själva texten.

KRITIK AV ANPASSNINGAR AV TEXTEN

Innan vi går vidare med undersökningen av hur Paulus använder *sarx* i Galaterbrevet är det lämpligt att undersöka eventuella ändringar av texten som kan påverka tolkningen i den ena eller andra riktningen. Ibland strukturerar kritiska editioner och översättningar texten på ett sätt så att någon typ av tolkning främjas på bekostnad av andra. I det här fallet är det vanligt att en radbrytning görs efter Gal 5:12 för att indikera ett nytt stycke efter den versen, och en del översättningar har dessutom lagt in en underrubrik innan v. 13. Eftersom v. 13 inleds med en konjunktion (*gar*) har denna brytning svagt stöd i själva texten. Handskrifterna, som inte ens har mellanrum mellan orden, behöver måhända ges någon slags struktur för att fungera i en modern läsekrets, men de språkliga markörer som ingår i dess hörbara struktur ger även tidiga texter en slags form. Konjunktioner binder ihop satser och just denna konjunktion indikerar att v. 13 utgör en förklaring eller utläggning av det som sagts i v. 12. Nya

eller sammanhängande på ett 'vanligt' sätt (det vill säga att den helt följer de delade reglerna för språkanvändning)" (min översättning). Se även Anna-Lena Bucher, Claudia Dobrina och Henrik Nilsson, "Översättarens terminologiarbete", i *Från ett språk till ett annat: Om översättning och tolkning*, redigerad av Eva Olovsson (Stockholm: Nordstedts, 2013), 168–173, för en introduktion till teoretisk reflektion kring översättning av termer.

ämnen anges oftare av en direkt adress eller retoriska frågor, någonting som återfinns i början av v. 11:

¹¹ Men (gr. *de*) bröder och systrar, om jag ännu predikar omskärelse, varför är jag ännu förföljd? I så fall skulle korsets skandal ha tömts på kraft. ¹² Om ändå de uteslöt sig själva, dessa som sprider oro bland er, ¹³ för (*gar*) ni har blivit kallade till frihet, systrar och bröder. Låt bara inte friheten ge gruppen (*sarki*) något tillfälle, utan tjäna varandra genom kärlek, ¹⁴ för hela lagen uppfylls i ett enda bud: Du ska älska din nästa som dig själv. ¹⁵ Men om ni biter och sliter i varandra så får ni se upp så att ni inte förtär varandra. (Gal 5:11–15)

Vers 11 visar alltså en svag kontrastiv koppling till föregående vers, där det uttrycks att den som försöker ställa till förvirring bland galaterna får ta sin dom – vem det än är. Paulus har å andra sidan förkunnat omskärelse, men gör det *inte* längre. Fokus ligger alltså på en pådyvlad identitetsmarkör, förmedlad som ett krav på assimilering eller konformitet. På frågan om detta budskap är till nytta för gemenskapen ger Paulus i Galaterbrevet ett lika tydligt som radikalt *nej*. Han noterar att även han själv blir förföljd eftersom att han numera vägrar stämma in i denna kör som kräver anpassning. Ingreppen i texten genom radbrytning och eventuell underrubrik undanhåller alltså kopplingen mellan det specifika historiska sammanhang som beskrivits i vv. 11–12 och adressen till galaternas situation som formuleras i vv. 13–26. Paulus har utsatt andra för påtryckningar att anpassa sina identitetsmarkörer ("predika omskärelse") och nu uppmanar han dem att stå emot falska "begär".¹⁸ För att kunna göra en tillförlitlig tolkning bör texten alltså läsas utan radbrytning mellan vv. 12 och 13.

RETORISKT OCH HISTORISKT SAMMANHANG

Samhällena runt Medelhavet under antiken var starkt präglade av indelningar i olika grupper.¹⁹ Exempelvis menade Aristoteles att det var just

¹⁸ Jfr det "falska evangelium" som beskrivs i Gal 1:10–12; 2:2–5.

¹⁹ Som Ben Witherington, *The Paul Quest: The Renewed Search for the Jew of Tarsus* (Downers Grove: InterVarsity, 1998), 18, beskriver: "gender, generation, and geography could be seen as the essential traits to the evaluation of someone's character".

samhällens gruppindelningar som gjorde dem civiliserade.²⁰ Vidare lyfte Krister Stendahl på sin tid fram att Paulus adresserade just ”judar och greker” (snarare än alla människor). Denna observation äger framför allt giltighet för Romarbrevet.²¹ I Galaterbrevet betonar Paulus i stället att ”varken judar eller greker *är* något, varken förslavade eller fria, inte manligt och kvinnligt” utan vad som betyder något är *enheten* i Kristus (Gal 3:28).²² Denna kollektiva enhet utan distinktioner är en aspekt som förtjänar mer uppmärksamhet. Bruce Malina har argumenterat kraftfullt för att de antika kulturerna var kollektivorienterade, jämfört med moderna västerländska sammanhang. Där moderna människor ser *individ* såg människor under antiken en *grupp* eller *del av grupp*.²³ Därför är det intressant att Paulus menar att kategorier som rör social status och distinktion inte längre är något i Kristus. Möjligen beskriver Paulus vad som på engelska kallas ”nested identities”, det vill säga sammanflätade eller överlappande identiteter där betoningen inte ligger på distinktion utan på erkänd komplexitet.²⁴ Dock beskriver han ett spänningsförhållande mellan Anden och *sarx*, till vilket vi ska återkomma.

²⁰ See Aristoteles, *Politiken* 1.2, 3–5, samt Karin B. Neutel, *Cosmopolitan Ideal: Paul's Declaration "Neither Jew Nor Greek, Neither Slave Nor Free, Nor Male Nor Female" in the Context of First-Century Thought* (London: T&T Clark, 2015), 32–33.

²¹ Stendahl, *Paulus*, 11–12.

²² Lagg märke till att ”judar eller greker” samt ”förslavade eller fria” står i plural, medan ”manligt och kvinnligt” står i singular, och att de sistnämnda är sammankopplade med en annan konjunktion (*kat*). Se Neutel, *Cosmopolitan Ideal*, för en fördjupad diskussion av detta.

²³ Se Bruce J. Malina, *The New Testament World: Insights from Cultural Anthropology* (Atlanta: John Knox, 2001); idem och John J. Pilch, *Social-Science Commentary on the Letters of Paul* (Minneapolis: Fortress, 2001); samt Troels Engberg-Pedersen, *Cosmology and the Self in the Apostle Paul: The Material Spirit* (Oxford: Oxford University Press, 2010). Möjligen fokuserar Paulus genom begreppsparet ”manligt och kvinnligt” på reproduktion (så Neutel, *Cosmopolitan Ideal*). Se även 1 Kor 7:1–16, 25–40; jfr 1 Mos 2:23.

²⁴ Jfr Mari J. Matsuda, ”Beside My Sister, Facing the Enemy: Legal Theory out of Coalition”, *Stanford Law Review* 43/6 (1991), 1183–1192; eadem, *Where is Your Body? And Other Essays on Race, Gender, and the Law* (Boston: Beacon, 1996), som beskriver intersektionella perspektiv som en ambition att ”ställa den andra frågan” – om något ser ut som ojämlikhet mellan könen kan det vara relevant att även ställa frågan om det finns ojämlikhet beroende på klasstillhörighet, bakgrund, rasism eller något annat. Människors identiteter är alltid mångfacetterade.

I samtiden gavs tillhörigheten som exempelvis romersk medborgare en mycket stor betydelse. Förlust av denna eller liknande gruppstillhörigheter kunde vara graverande och ibland även livshotande. Vid brott eller misstanke om brott avgjordes straffskalan av förövarens kollektiva identitet: Det var egentligen bara förslavade personer som korsfästes.²⁵ Korsfästelsen kan enkelt beskrivas som en rituell avhumanisering som manifesterades i den straffande maktens närmast oinskränkta handlingsutrymme. När korsfästelsen uppfattades som platsen där samma makter övervanns formulerades också något radikalt om identiteter. Korsfästelsen framställs av Paulus som det andliga livets verkliga utgångspunkt (Gal 5:11). När den avhumaniserade ställs i centrum för gemenskapen blir det svårt att tänka att någon kunde ha för litet socialt kapital för att ingå. Att beskriva sig själv som med-korsfäst med Kristus är varken politiskt, socialt eller andligt neutralt. Tvärtom är det ett mycket starkt ställningstagande mot imperativet att glömma den som blivit korsfäst och förneka all tidigare beröring.²⁶ I detta sammanhang kan vi notera att medborgarna i en hel stad kunde åläggas att individuellt svära trohet (gr. *pistis*, lat. *fides*) till kejsaren.²⁷ Att betyga lojalitet mot någon som blivit korsfäst var således under det första århundradet en *subversiv* handling. I sammanhanget blir det därför viktigt att notera att avsnittet om ”köttets begär” i Galaterbrevet både inleds och avslutas med att Paulus talar om just korsfästelsen i relation till negativa aspekter av användningen av identitetsmarkörer (Gal 5:11, 24; 6:12, 14). I Galaterbrevets avslutning skriver Paulus dessutom att ”de som vill skaffa sig anseende genom något yttre (gr. *en sarki*) söker tvinga er till omskärelse, bara för att de inte vill bli förföljda för Kristi kors” (6:12, Bibel 2000).

²⁵ Se Edward M. Peters, ”Prison Before the Prison: The Antique and Medieval Worlds”, i *The Oxford History of Prison: The Practice of Punishment in Western Society*, redigerad av Norval Morris och David J. Rothman (Oxford: Oxford University Press, 1995), 3–43 (20); Gunnar Samuelsson, *Crucifixion in Antiquity* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013), 16–17.

²⁶ Jfr beskrivningen av Jesus sista måltid i 1 Kor 11:23–26.

²⁷ Justin K. Hardin, *Galatians and the Imperial Cult: A Critical Analysis of the First-Century Social Context of Paul's Letter* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008); Davina C. Lopez, *Apostle to the Conquered: Reimagining Paul's Mission* (Minneapolis: Fortress, 2008).

ANVÄNDNINGEN AV SARX I GALATERBREVET

Paulus skriver att varken manlig omskärelse eller förhud har någon betydelse. Vad som behövs är skapelsens förnyelse (Gal 6:15).²⁸ De som tillhör Kristus Jesus har ”korsfäst köttet tillsammans med lidelserna och begären” (5:24). Det är givetvis lätt att tänka att det handlar om sexuella begär här eftersom termerna har sådana konnotationer på svenska, men de grekiska termerna har inte samma laddning.²⁹ Om en röd tråd löper genom hela brevet så är det min förhoppning att den ska kunna uppfattas tydligare efter denna genomgång av användningarna av *sarx*.

SARX I INLEDNINGEN OCH BREVETS FÖRSTA DEL

Kollektiva grupper kan ha aktörskap och kognitiva förmågor, men har ofta bristande omdöme enligt Galaterbrevet. I introduktionen betonar Paulus att han inte frågade ”kött och blod” till råds efter att han hade fått sin uppenbarelse av Gud (Gal 1:16). Detta tolkas ofta som att han rent allmänt inte bad *människor* om råd, vilket givetvis stämmer, men kanske är det mer specifikt den *egna gruppen* som här avses. Enligt egen utsago reste han till Arabien och sedan tillbaka till Damaskus och undvek därmed under den tiden de människor som tidigare varit hans närmaste (1:15–16, 18). Det vore på sätt och vis märkligt om han avrådde brevets adressater från att be *människor* om råd med tanke på att han ägnar sig så mycket åt att ge råd själv. Det skulle i så fall vara dubbla måttstockar. Här kan vi dock konstatera att det framstår som viktigt för Paulus att han inte blivit utsänd av sin egen grupp utan av Gud (jfr 1:10–12). I detta sammanhang behöver det knappast sägas att *sarx* inte handlar om drifter eller begär, utan om andra människor och i synnerhet *den egna gruppen*.³⁰

²⁸ Se John Swedenmark, *Baklängesöversättning och andra texter* (Stockholm: Ariel Litterär kritik, 2011), för en beskrivning av fenomenet att tanken ofta är allra klarast uttryckt vid slutet av en text.

²⁹ Exempelvis noterar Paulus i 2 Kor 1:5 att ”liksom Kristus lidanden (gr. *pathēmata*) överflödar till oss så överflödar även den tröst/förmaning vi får genom Kristus”. Termen *epitymia* använder Paulus bland annat för att beskriva sin längtan efter att lämna detta livet och vara med Kristus, men för filippernas skull menar han att det är bättre att han förblir ibland dem (gr. *en sarki*, Fil 1:22–24).

³⁰ Lägg även märke till betoningen i brevets öppning av att Paulus är ”budbärare, inte [med bud]

Nästa gång *sarx* dyker upp är i samband med att Paulus konstaterar att ingen människa blir "rättfärdiggjord av lagens handlingar" (gr. *ex ergōn tou nomou*).³¹ Den grekiska termen *nomos* är betydligt bredare än svenskans "lag". Den judiska Torahn inkluderar både historieskrivning, sedvänjor och bud, alltså de samlade skrifter som är en av utgångspunkterna för den kollektiva identiteten. Lägg märke till att även budorden innehåller historieskrivning: "Jag är Herren, din Gud, som förde dig ut ur Egypten, ut ur slavlägret: Du ska inte ha några andra gudar vid sidan av mig" (1 Mos 20:2–3, Bibel 2000).³² Först kommer nåden, det vill säga Guds befriande handling (jfr Gal 1:3–5), och buden handlar sedan inte bara om *individen*, utan om *relationen*.³³ Formuleringen om "lagens handlingar" förekommer i Galaterbrevet inom ramen för Paulus berättelse om hur han kritiserat Petrus när denne valde att överge den inkluderande gemenskapen för att undvika att själv bli ifrågasatt. Paulus poängterar att Petrus egentligen inte bytt uppfattning, utan endast anpassat sig för att inte själv råka illa ut (2:11–21). Uttrycket *ou pasa sarx* översätts ofta till "ingen människa", men i detta sammanhang handlar det om att "ingen grupp" blir rättfärdiggjord genom laghandlingar – varken judar eller andra folk. Paulus betonar nämligen att inte heller Israel blir rättfärdiggjort genom "lagens handlingar" (gr. *ta erga nomou*, jfr Gal 2:7–8).³⁴ Förmodli-

från människor eller genom någon människa utan genom Jesus Kristus och från Gud fadern som reste honom upp från det döda" (Gal 1:1).

³¹ Hela versen lyder "men vetande att ingen människa (*anthrōpos*) blir rättfärdig av lagens handlingar (*ex ta erga nomou*) utan genom Jesus Kristus trofasthet (*pisteōs Christou*) så satte även vi vår tro till Kristus Jesus ... för genom lagens handlingar blir ingen människa/grupp (*sarx*) rättfärdiggjord (Gal 2:16); jfr Bibel 1917: "Ty av laggärningar bliver intet kött rättfärdigt."

³² Även vilodagen motiveras med en påminnelse om att budets första mottagare själva har varit förslavade (5 Mos 5:12–15; 8:1–20).

³³ Varken Jesus eller Paulus hävdar att lagen upphävts, snarare att det handlar om att urskilja vad som är relevant i en specifik situation (jfr Matt 5:18). Jesus gjorde sig för övrigt känd som den som "ät med tullindrivare och syndare" (jfr Matt 9:10–19; 21:31; Mark 2:15–16; Luk 5:27–29). Matthew Theissen, *Gentile Problem*, 67–71, menar att frasen "att hålla hela lagen" bör tolkas som att hålla hela budet om manlig omskärelse, nämligen att den ska utföras på söner på den åttonde dagen efter födseln. Förslavade personer som omskars fick inte söners rätt (1 Mos 17; 21; jfr Gal 3:28–29; 4:4–6).

³⁴ Se Theissen, *Gentile Problem*, samt diskussionen om begreppet "symboliska objekt" i Azar, "Det symboliska objektet", 159–183.

gen refererar *erga nomou* här till de handlingar i lagen som används för att tydliggöra identitet och förbundstillhörighet, såsom manlig omskärelse och matvanor.

En kollektivorienterad tolkning gör även att nästa förekomst av *sarx* faller på plats: "Så långt jag ännu lever här i *världen* (gr. *en sarki*) lever jag i tron på Guds son, som har älskat mig och offrat sig för mig" (Gal 2:20, Bibel 2000).³⁵ På det sätt som Paulus nu lever bland andra människor inom sin kollektiva identitet så gör han det i trohet mot den som gett sitt liv för honom (nota bene: *som om* han blivit korsfäst själv, se 2:19). Paulus slår fast att ingen människa och mer specifikt ingen *grupp* blir inkluderad genom tecken (2:15).³⁶

När Paulus så vänder sig till galaterna med sin direkta adressering ställs saken på sin spets: "Skall det som börjat med Anden fullkomnas i köttet (gr. *en sarki*)?" (Gal 3:3, Bibel 2000). Det triviala slutmålet som Paulus ser för sig är en *kollektiv identitet* med betoning på exklusivitet i stället för Andens verk som förnyar och inspirerar hela skapelsen (3:3; jfr vv. 8–9). Detta är direkt kopplat till den fråga som Paulus ställde till Petrus i talet: "Om du som jude kan leva på hedningarnas vis i stället för judarnas, varför vill du då tvinga hedningarna att göra sig till judar?" (2:14b, Bibel 2000; jfr v. 12). När Paulus i en personligt hållen vädjan lyfter fram att han blivit som dem och att galaterna därför borde bli som honom, så handlar det inte om assimilering utan om ömsesidig aktning. Att avkräva anpassade identitetsmarkörer skulle gå emot "sanningen i evangeliet" och dessutom missa skriftens förutsägelse att Abraham skulle bli far till "många folk" (3:1–4:7; jfr 2:2–6).

Paulus lyfter fram hur väl galaterna tog emot honom när han kom till dem förra gången. Även följande vers är intressant vad det gäller tolknin-

³⁵ Min kursivering. Det är oklart varför bibelkommissionen översatt *sarx* till "värld" i detta sammanhang, men tydligen tyckte de inte att "kött" fungerade.

³⁶ Se även Stendahl, *Bland judar och hedningar*. För tolkningen av *dikaioō* har E. P. Sanders, *Paul and Palestinian Judaism: A Comparison in Patterns of Religion* (Philadelphia: Fortress, 1977); idem, "Paulus", i *Den nye Paulus og hans betydning*, redigerad av Troels Engberg-Pedersen (Köpenhamn: Gyldendal, 2003), 60–82, varit banbrytande; jfr Anna C. Miller, *Corinthian Democracy: Democratic Discourse in 1 Corinthians* (Eugene: Pickwick, 2015).

gen av *sarx*: ”Ni vet att det var på grund av sjukdom (gr. *astheneia tēs sarkos*) som jag första gången kom att förkunna evangeliet för er” (Gal 4:13, Bibel 2000). Den svenska översättningen förmedlar att frasen skulle kunna tolkas som individuell sjukdom. Sett ur ett historiskt perspektiv framstår det dock som tämligen osannolikt att en sjuk människa skulle resa till Galatien för att återhämta sig. Området var varken känt för sina framstående läkare eller som en hälsosam miljö.³⁷ Tvärtom uppfattades det snarare som en avkrok och därför inte heller ett område som Paulus skulle ha passerat på sin väg mellan de större städerna.³⁸ En översättning som låter förekomsten av *sarx* bli mer synlig i v. 13 skulle kunna vara ”mänsklig svaghet”, alternativt bara ”gruppens svaghet”, vilket skulle göra texten öppen både för att det är en svaghet i Paulus position i gruppen (förföljelse) samt att det fanns en svaghet i Paulus grupp med avseende på acceptans för olikheter och inkludering (påtvingad assimilering eller konformitet), på samma sätt som den grekiska texten är öppen för båda dessa tolkningsmöjligheter. Följande vers utvecklar tankegången genom att konstatera att galaterna bestod provet som Paulus svaga position utgjorde för dem genom att ändå inte förakta eller avvisa honom (v. 14). Med tanke på geografiskt läge framstår det som sannolikt att Paulus kan ha farit till Galatien för att undvika trakasserier och offentliga bestraffningar (det vill säga förföljelse).³⁹ Detta skulle också göra notisen om att han inte blev orätt behandlad när han kom till Galatien tidigare ytterst relevant (v. 14).⁴⁰

³⁷ Gordon D. Fee, *Galatians* (Bladford Forum: Deo Publishing, 2007), 164–166, föreslår att Paulus sjukdom på något sätt skulle kunna vara kopplad till hans egen syn, eftersom han lite senare skriver att galaterna hade varit villiga att offra sina ögon för honom (Gal 4:16). Louis J. Martyn, *Galatians: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB; New York: Doubleday, 1997), 420, anser att det är bortkastat att spekulera i frågan, men utgår ifrån att det är en fysisk sjukdom som avses, och William M. Ramsay, *St. Paul: The Traveler and Roman Citizen* (London: Agnus Hudson, 2001), 94–97, menar att Paulus kan ha fått malaria och åkt upp i bergen för att återhämta sig. Ramsay noterar emellertid även att Paulus kan ha fått utstå prygel flera gånger under sina resor (97–98; jfr 2 Kor 11:22–29).

³⁸ Enligt Apg 16:6 (se även 18:33) tog de därför vägen genom Frygien och Galatien. Vägen genom Galatien var sannolikt varken den bästa eller säkraste från Derbe och Lystra till Mysien.

³⁹ Se 2 Kor 7:5: ”När vi kom till Makedonien fick vårt kött (gr. *sarx*) ingen lättnad utan vi var hårt pressade på alla sätt, utifrån av strider och inifrån av fruktan” (jfr 2 Kor 11:22–29).

⁴⁰ Paulus beskriver att galaterna vid hans tidigare besök inte behandlat honom orätt eller

Om vi kastar ett öga på andra historiska dokument kan vi notera att enligt Apostlagärningarna var ett antal personer flera gånger tvingade att ändra sin rutt, därför att de blev "hindrade av den heliga Anden".⁴¹ Det ligger närmare till hands att tolka detta som en eufemism för att bli hindrad av politiska och sociala spänningar, än att någons sjukdom tvingade dem att gå norrut i stället för söderut – och tvärtom. I Galaterbrevet kommenterar Paulus att "detta i [hans] grupp (gr. *en tē sarki mou*)" varit en prövning för galaterna som de bestod genom att ta emot honom som "en budbärare/ängel från Gud, ja, som Kristus Jesus" (Gal 4:14). Att Paulus sjukdom eller svaghet ställs i kontrast till galaternas mottagande talar också för tolkningen att *astheneia tēs sarkos* kan ha varit förföljelse. Det är dessutom en händelseutveckling som beskrivs i andra paulusbrev – oroligheter eller politiska spänningar som leder till gruppens dysfunktionella sätt att angripa sina egna (jfr 2 Kor 11:23–26).

Sett utifrån Schneiders kriterier uppvisar en kollektivorienterad tolkning av *sarx* i denna del av Galaterbrevet både en högre grad av koherens inom själva brevet och en samstämmighet med andra historiska källor. Termen får också en mer sammanhållen betydelse, jämfört med de tolkningar som lett till översättningar som "kött", "människa", "världen" och "kroppslig svaghet" – översättningar som ibland kan vara mer specifika än vad termen medger och ibland ändå tämligen otydliga i sina respektive sammanhang.

FÖREKOMSTER AV SARX I EN PAULINSK ALLEGORI

Avsnittet om barnen till slavinnan respektive den fria kvinnan har inte alltid landat väl.⁴² Här återges nämligen uppmaningen att "den förslavade

orättfärdigt (gr. *ēdikēsate*, av *adikēō*). Med andra ord blev han inkluderad i rättvisan (jfr Sanders, *Paul*; idem, "Paulus", 60–82).

⁴¹ Enligt Apg 16:6 hindrade den heliga Anden dem – av allt att döma Silas, Paulus och Timotheos – att predika i Asien. Även på vägen norrut från Mysien till Bithynien blev de enligt samma källa hindrade så de i stället kom att gå söderut (vv. 7–8).

⁴² Först uppfattades "slavinnan" som en referens till Israel och judendomen, trots att detta inte stämmer med den uppfattning Paulus beskriver på andra ställen (se Rom 3:1–3; 9–11). Därefter uppfattades "slavinnan" som en referens till en grupp kristna, trots att Paulus snarare beskriver en

kvinnan ska kastas ut tillsammans med sin son” utifrån en hänvisning till skriften (Gal 4:30). Var inte poängen att ingen skulle drivas ut när Paulus pläderade för en gemenskap som tål mångfald? Paulus inleder med att slå fast att ”dessa ting är allegoriska” (v. 24) och ger därmed sin nyckel för tolkningen: detta lämpar sig inte för bokstavlig förståelse. Susan G. Eastman har beskrivit detta med störst klarhet. För Paulus är ”tjänarinnan” och ”friherrinnan” två paradig, två sätt att relatera till världen.⁴³ Varken den förslavade eller den fria kvinnan *refererar* till verkliga människor, utan Paulus behandlar dem som två idékonstruktioner eller ideologier varav den ena måste överges och ”kastas ut” till förmån för den andra. Det paradig som överges är den typ av identitetskonstruktion som har sig själv som sitt mål. Sonen ”efter köttet” (gr. *kata sarka*) avlas i syfte att bevara en (exkluderande) kollektiv identitet. Den andra sonen avlas däremot genom ett löfte som innebär att alla släkten ska bli välsignade. Paulus lyfter fram sin hyllning till ”den ofruktsamma som aldrig har fått några barn ... ty den ensamma ska få många barn, fler än den som har en man” (v. 27). Friherrinnans styrka ligger i att hon inkluderar många barn, eftersom *löftet* är inkluderande (vv. 27–28; jfr 1:3–5; Rom 2:11).

Den användning av *sarx* som förekommer i detta sammanhang är osynliggjord i vissa översättningar: ”Den gången följde han som var född efter naturens ordning (gr. *kata sarka*) den andre som var född på ett andligt sätt (gr. *kata pneuma*)” (Gal 4:29, Bibel 2000). Historiskt sett var sönerna avlade på samma sätt – även om en hade mirakulöst gamla föräldrar – men den enes födsel var på ett tragiskt sätt underkastad ett specifikt syfte, nämligen att bevara och etablera en *kollektiv identitet*. Allegorins syfte är att befria galaterna från bördan av tolkningen att de som icke-judar ska drivas ut från folket. Eftersom de är inkluderande efter löftet är de ”inte barn till en slavinna utan till den fria kvinnan” (v. 31, så Bibel

”kropp med olika delar” (jfr 1 Kor 12:1–27). För en forskningsöversikt, se Susan G. Eastman, ”Cast Out the Slave Woman and her Son’: The Dynamics of Exclusion and Inclusion in Galatians 4:30”, *JSNT* 28/3 (2006), 309–336, särskilt 310–314.

⁴³ Eastman, ”Cast Out”, 309–336.

2000).⁴⁴ Denna tolkning av avsnittet korresponderar också väl mot brevets inledning, nämligen att Paulus stod upp mot Petrus när denne började praktisera separata måltidsgemenskaper (2:11–21).

FÖREKOMSTER AV *SARX* I BREVETS SENARE DEL

Nu ska vi behandla *sarx* som termen förekommer i kapitel fem och sex. Gruppens strävan efter likriktning och konformitet framställs i Gal 5 som ett allvarligt hinder för uppfyllelsen av lagens främsta bud, nämligen att älska sin nästa som sig själv (5:14; se även 3 Mos 19:18).⁴⁵ Gång på gång har Paulus betonat att varken manlig omskärelse eller förhud betyder något, samt att kravet på anpassning av identitetsmarkörerna därför är både missriktat och direkt olämpligt (se särskilt 2:3–21; 3:25–29; 5:2–6, 11–17; 6:12–13, 15). När medlemmarna i församlingarna pressas att bli mer lika varandra under hot om uteslutning prövas tålmodet, ödmjukheten, godheten, vänligheten, friden, självbehärsningen och annat som skulle komma till uttryck i kärlek för nästan. Den strukturella ojämlikheten kväver generositeten och undergräver trofastheten hos alla parter. När Paulus framhåller att de som tillhör Kristus har ”korsfäst köttet (*sarx*) med dess lidelser och begär” kan detta således kopplas till att avvisa gruppens begär efter konformitet och assimilering samt distinktion och exklusivitet (5:24). Konsekvensen av ett sådant avvisande av eventuella privilegier och eventuellt grupptryck leder till uppmaningen att inte vara inbiliska, inte utmana varandra, inte avundas varandra (5:26).⁴⁶ Som det nu är river och biter galaterna i varandra så att det är fara värt att de gör slut på varandra (5:15). Det är möjligen inte vilka begär som helst som avvisas utan just begäret efter anpassade identitetsmarkörer som tänks leda till ära för den egna gruppen (6:13).⁴⁷ Jag tar här ett samlat grepp på

⁴⁴ En alternativ översättning skulle vara: ”Därför, bröder och systrar, är vi inte barn till tjänarinnan utan till friherrinnan”; jfr Gal 3:8. Se även 1 Mos 21:9–21.

⁴⁵ Även här står verbet i futurum: ”du kommer att älska din nästa” (jfr LXX).

⁴⁶ Inbilskhet handlar om att tro att man äger kvalitéer, framgång och förmågor som man egentligen inte har; den grekiska termen *kenodoxoi* är ett ord sammansatt av orden ”tom” och ”ära”.

⁴⁷ Versen lyder: ”Dessa som håller på omskärelsen bryr sig inte själva så mycket om lagen, men de vill att ni ska omskäras så att de kan berömma sig av det som skett med er kropp (gr. *en tē... sarki*).”

både kapitel fem och sex för att en eventuell röd tråd ska synas tydligare. Övergången mellan 5:12 och 5:13 undersöktes ovan.

Paulus menar att om han hade fortsatt predika manlig omskärelse så skulle han inte ha varit förföljd idag (Gal 5:11).⁴⁸ Varför Paulus har predikat manlig omskärelse tidigare får vi inga upplysningar om, mer än att han ”mer än andra ivrade för traditionen från fäderna” (1:14). Vi får heller inte veta om han predikat omskärelsen för andra judar (som av någon anledning undvikt denna rit) eller för folk som ville bli inkluderade i den judiska kollektiva identiteten. Oavsett har han genom en sådan predikan förespråkat konformitet och/eller assimilering. Detta framstår som en viktig del av den historiska situationen. Det andra är att han *inte* predikar assimilering längre, samt att han gör en viktig poäng av att inte göra det (1:16, se även 2:19–20a samt Paulus beskrivning av det anstötliga korset i 5:11). Detta leder till Paulus uppfattning att de som ger sig på församlingarna i Galatien nu borde ”klippa av” sig själva (i stället för andra, 5:11–12; jfr 1 Mos 17:9–14).⁴⁹ De som trakasserar andra har nämligen genom sin intolerans brutit det sociala kontrakt som också deras inkludering vilar på.⁵⁰ Den som inte accepterar andra blir inte själv accepterad. Vad ”köttet begär” (gr. *sarx epithymet*) är alltså mer specifikt manlig omskärelse inom ramen för ett konformitetsparadigm – ett begär som det finns all anledning att stå upp emot (5:16–18; jfr 2:11–21). Ett förnyat fokus på yttre markörer följs inte alltid av insikt och omsorg om vad tecknen tänktes stå för – såsom förbund, trofasthet och förnyad skapelse.

En tolkning av *sarx* som ett kollektivorienterat begrepp leder till att brevet som sådant framstår som mer sammanhållet och strukturerat (ko-

⁴⁸ Många teologer uttrycker förvirring kring vad denna sentens gör här, eftersom de utgår ifrån en individorienterad tolkning av *sarx* (se till exempel Hans Dieter Betz, *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia* [Hemeneia; Philadelphia: Fortress, 1979], 268).

⁴⁹ Det finns en förkärlek bland vissa översättare att koppla *apokoptō* (”klippa av”) till att klippa av penis, men uttrycket beskriver sannolikt just uteslutning från församlingen (se även Theissen, *Gentile Problem*, 67, 91–101, särskilt 93, 96).

⁵⁰ Den toleranta är inte skyldig att tolerera intoleransen. Om så vore fallet skulle alla samhällen med tiden sannolikt bli intoleranta. Se Maykel Verkuyten, *Social Psychology of Tolerance* (Abingdon: Routledge, 2023), för ett mer utvecklat resonemang om social-psykologiska aspekter.

herent) jämfört med vad en individorienterad eller situationsanpassad tolkning ger för handen. De situationsanpassade tolkningarna har också den svagheten att begreppets egen mening ibland nästan helt försvinner. Det blir mer en fråga om att gissa utifrån sammanhanget, och eftersom begär på svenska kopplas till sexualitet så antas uttrycket ”köttets begär” vara öppet för en sådan tolkning. Så är inte fallet om verserna läses i sitt sammanhang i brevet, vare sig inledningen till brevet – om Paulus och Petrus lyfts fram (och deras interna diskussion om manlig omskärelse) – eller inledningen till kapitel fem (som också behandlar risken för förföljelse i relation till omskärelse). Av utrymmesskäl har vi inte kunnat fördjupa oss mer i andra dokument som beskriver den historiska situationen under första århundradet, men det finns all anledning att utgå ifrån att förhandlingar och omförhandlingar av kollektiva identiteter pågick under denna period.⁵¹ I förhållande till Schneiders kriterier framstår en kollektivorienterad tolkning av *sarx* som mer tillförlitlig än de individorienterade tolkningar som antingen anpassas efter varje situation eller tycks hop-satta på ett slumpartat sätt.

DISKUSSION AV ANOMALIER I TEXTEN

Den individorienterade tolkningen av *sarx* framstår genom styckeindelningen i kapitel fem som något utan direkt koppling till den specifika situationens förföljelse och trakasserier. Avsnittet väcker då flera viktiga frågor. Vad innebär det att brevets adressater är kallade till frihet? Om vad ”köttet begär” (gr. *sarx epithymē*) vore kopplat till sexuella överträdelser skulle imperativet rimligtvis vara *restriktion*, det vill säga att de gränser

⁵¹ Se Gerd Theissen, *The Social Setting of Pauline Christianity* (Philadelphia: Fortress, 1982), 32–33, för en insiktsfull beskrivning av de olika samtida rörelserna inom judendomen som uttryck för förhandling och intensifiering av kollektiv identitet under en period av påfrestningar. Se även Stendahl, *Bland judar och bedningar*, 11–94. Anders Runesson utvecklar samma tankegångar i ”Kristustroende judar och avskiljandet av kristendom från judendom”, i *Jesus och de första kristna: Inledning till Nya testamentet*, redigerad av Dieter Mitternacht och Anders Runesson (Stockholm: Verbum, 2006), 309–334.

som givits för att skydda och bevara dem inte skulle överträdas. Detta är en anomali i texten. Om formuleringen *sarx epithyme*i däremot refererar till *gruppens* begär är individens och gruppens kallelse till frihet att inkludera och älska sin nästa en viktig sak att lyfta fram. Detta skulle också förklara hur begäret är ett hinder för dem att älska sin nästa: Begäret efter konformitet gör nämligen nästankärlek nästintill omöjligt eftersom den kollektiva identitetens exklusivitet sätts högre än inkluderande vänskap. Således innebär en kollektivorienterad tolkning av *sarx* även att det finns en förklaring till varför brevets adressater ”river och sliter” i varandra. De utsätts för och utsätter varandra för påtryckningar utan annan motivering än att den som inte anpassar sig riskerar att bli utesluten. Paulus lista över vad ”folk gör” (gr. *erga tēs sarkos*) respektive vad ”Anden ger” (gr. *karpos tou pneumatos*) gör det klart att inga mänskliga ansträngningar kan mäta sig med Andens inspiration och Guds generositet.

Här finns det anledning att kritisera ytterligare en tillrättaläggning av själva texten i Bibel 2000, nämligen det possessiva pronomen som i översättningen läggs till i Gal 5:16: ”Nej, säger jag, låt *er* ande leda er, så ger ni aldrig efter för köttets begär” (min kursivering). Den grekiska texten saknar detta pronomen, som framställer ”anden” (gr. *pneuma*) som en egen-skap eller egendom hos galaterna. Det är mindre troligt att Paulus förespeglar att brevets adressater kan ”skörda evigt liv” ur sin egen ande. Lite längre fram utvecklar Paulus nämligen att den som ”sår i anden kommer skörda evigt liv ur anden” (6:8b). Paulus misstänksamhet mot dem som försöker vara människor till lags verkar däremot vara grundmurad. När Paulus gör listor över ”vad [människor] gör” (gr. *erga tēs sarkos*) i relation till ”Andens frukter” (gr. *karpos tou pneumatos*) står det helt klart att ingen mänsklig grupptillhörighet kan ersätta Andens ledning och kraft (5:19–23).⁵² Om tolkningen av *sarx* görs utifrån ett kollektivorienterat paradigm är det lätt att se att valet att utnyttja Hagar som surrogatmoder

⁵² Det är oklart varför Bibel 2000 valt ”vad [köttet] ger” som översättning av *ergon*, eftersom termen vanligen betyder ”handling” eller ”gärning” (jfr *ta erga nomou*, ”lagens handlingar”, i 2:16). Se även 1917 års översättning ”men *köttets gärningar* äro uppenbara: de är otukt, orenhet, avgudadyrkan, trolldom, ovänskap ...”.

inleder en serie moraliskt tvivelaktiga handlingar. För att skydda sig själv gjorde Petrus valet att inte längre äta tillsammans med dem i Antiochia som han brukade (2:11–21; jfr 6:8a). Vi noterar också Paulus tidigare val att hänsynslöst förfölja Guds församling och utrota den var kopplat till hans iver för ”traditionen från våra fäder” (1:13–14). Det är alltså lätt att hitta exempel på hur investeringar i specifika kollektiva identiteter leder till förödelse och död – för att inte nämna Jesus korsfästelse, som aktualiseras med jämna mellanrum genom hela Galaterbrevet.

Att individens begär alltid skulle vara emot Anden framstår som en kraftig förenkling. Inte heller kollektivets begär behöver vara konstant emot Anden. Verkligheten är mer komplex än så. Om vi däremot utgår från att Paulus riktade sitt brev till historisk situation där kraven på assimilerings var ett uppenbart problem, då är beskrivningen av det destruktiva i detta begär inte längre en anomali i texten. Tvärtom är det högst begripligt att strävan efter konformitet hindrar brevet adressater att ”älska [sin] nästa som [sig] själv” (Gal 5:14). Betoningen av frihet relaterar till det falska evangelium, som nämnts i brevet inledning, som handlar om anpassning under hot om uteslutning – som fåfänga försök att vara människor till lags (jfr 5:6). En kollektivorienterad tolkning av *sarx* gör alltså att pusselbitarna faller på plats även i andra delen av kapitel 5 och kapitel 6, samtidigt som tidigare anomalier i texten får sina förklaringar. Vi noterade att några tillrättaläggningar av texten sannolikt gjorts för att underlätta en individorienterad läsning av brevet. Brevets avslutning om omskärelsens och förhudens brist på betydelse indikerar att detta är ett bärande tema brevet igenom. Vad som behövs är nämligen förnyad skapelse (6:13–15).⁵³

EN MER TILLFÖRLITLIG TOLKNING AV SARX I GALATERBREVET

Schneiders kriterier för en mer tillförlitlig tolkning framhåller att en sådan behandlar texten som den föreligger utan omfattande ingrepp. Vidare ska

⁵³ Se även Swedenmark, *Baklängesöversättning*, 63–65.

den vara koherent, det vill säga utan interna motsägelser. Den ska vara bättre eller lika bra jämfört med andra tolkningar på att förklara anomalier i texten och bör dessutom vara kompatibel med vad vi vet genom andra källor – i det här fallet främst historiska källor, eftersom tyngdpunkten ligger vid historisk-kritiska perspektiv, samt vid lingvistik. Med tanke på Schneiders första kriterium får vi konstatera att alla moderna utgåvor är tillrättaläggningar av texten (även då *lectio difficilior potior* anses vara en grundläggande princip för textkritik). Vi vill förstå vad vi läser och helst kunna överblicka textens struktur. Underrubriken och styckeindelningar görs i avsikt att spegla textens innehåll och bör i synnerhet följa textens hörbara struktur, eftersom denna speglar vad som nådde de första åhörarnas öron. Som noterats är därför brottet mellan Gal 5:12 och 13 svagt motiverad. Tvärtom indikerar konjunktionen som inleder v. 13 en nära koppling till den föregående versen. Detta ingrepp är därför en onödig och missledande tillrättaläggning av texten. När den logiska kopplingen mellan den förföljelse som riktas mot Paulus för att han inte längre predikar manlig omskärelse och det begär som hindrar galaterna att älska sin nästa syns tydligare är det också lättare att se kopplingen mellan kollektivets krav på konformitet och förföljelse mot oliktankande.

Den allegoriska utläggningen av historien om Hagar och Sara som två paradigmm gällande synen på kollektiv identitet får också textens övergripande logik att hänga ihop. Inom det ena paradigmet inkluderas folk i välsignelse på grund av ett löfte och inom det andra används människor som medel för att konstruera en kollektiv identitet som således uppfattas som ett mål i sig. Den destruktivitet som hör till det andra paradigmet kan kopplas till exklusivitet (avundsjuka), påtvingad konformitet (utmana varandra) och hot om exkludering (inbilskheter). Ju mer en grupp betonar sin egen distinktion, desto större risk att den går miste om nödvändig självreflektion och självkritik, eftersom den inom ett sådant paradigm utgår ifrån att den redan är annorlunda än andra grupper i positiv bemärkelse. Paulus lista över vad ”folk gör” (gr. *erga tēs sarkos*, 4:19–21; jfr 3:1–9) kan i detta sammanhang ses som en inbjudan att nyktra till.⁵⁴ Schneiders andra kriterium infrias alltså genom en kollektivorienterad tolkning av *sarx* genom att den medför att kommunikationen i brevet

som helhet framstår som mer koherent, det vill säga utan interna motsägelser eller oväntade kast mellan olika ämnen. En sådan tolkning av *sarx* är dessutom tillämpbar på alla förekomster av termen i hela brevet. Tolkningen främjar alltså ökade koherens på två plan, nämligen både semantiskt och retoriskt.

Galaterbrevets inledande berättelse om Petrus avbrutna måltidsgemenskap förespeglar alltså det ärende som sedan behandlas i brevets adress till församlingarna i Galatien. Inledningen säger ingenting om köttsliga begär i modern mening, men desto mer om hur företrädare för en kollektiv *grupp* kan begära konformitet (Gal 2:2–8; jfr v. 12, 14–16). I brevets interna struktur utgör kapitel 6 en utmärkt fortsättning på kapitel 4, mellan vilka kapitel 5 infogar en viktig pusselbit. När *sarx* förstås som en referens till den kollektiva gruppen, som i detta läge begär konformitet, blir Paulus uppmaning till galaterna att försvara sin frihet inte längre en anomali i texten. Vid individorienterade tolkningar uppstår olika avbrott och tvära kast i textens bearbetning av olika ämnen. Vid en kollektivorienterad tolkning av *sarx* är det samma röda tråd som löper genom hela brevet från det att frågorna väcks i brevets inledning och tills de får sina svar genom brevets avslutning.⁵⁴ De anpassade identitetsmarkörer som tydligt förespråkas av vissa falanger inom rörelsen förhindrar församlingarna att älska sin nästa (2:3–5; jfr 5:11–26; 6:10–12). Dessutom får kraven på assimilering dem att ”riva och slita” i varandra, utan att det för den sakens skull får Andens ”frukt” att utvecklas, vilket är något som alla trots allt strävar efter. Som en uppvisning i tragisk och missriktad nit förvanskas frihetens evangelium till oigenkännlighet. Vad som genom en individorienterad tolkning av *sarx* var anomalier i texten får alltså sin förklaring genom en kollektivorienterad tolkning.

Schneiders fjärde kriterium sammanfaller i denna studie till viss del med hennes femte kriterium. Är den föreslagna tolkningen kompatibel

⁵⁴ Galaterbrevets retoriska struktur borde naturligtvis beskrivas mer i detalj, och en tidigare studie ägnas delvis åt det; se kapitlet ”The Narrative Composition of Galatians” i Linda Joelsson, *Paul and Diversity: A New Perspective on Sarx and Resilience in Galatians* (London: Routledge, 2024), 64–141.

⁵⁵ Jfr Quintilianus beskrivning av hur ett *narratio* anger talets ärende i dess inledning (se Joelsson, *Paul and Diversity*, 64–141).

med vad vi vet från andra källor? Är antik grekiska som språk mer kollektivorienterat än vad moderna språk vanligen är? Det senare står bortom allt tvivel. Detta område förtjänar att utforskas mer eftersom bibelforskare lätt glider över i individorienterade synsätt trots bästa intentioner. Här kommer forskare med god kännedom om mer kollektivorienterade språk sannolikt att fortsätta bidra med viktiga landvinningar. Av utrymmesskäl har jämförelserna med andra källor från antiken inte kunnat utvecklas på ett tillfredsställande sätt här, men materialet har studerats som en artefakt från ett specifikt historiskt sammanhang och detta är den viktigaste utgångspunkten för ett historisk-kritiskt studium. Paulus som historisk person adresserade ett specifikt sammanhang och vi vet att denna period inom den kristustroga rörelsen präglades både av identitetsförhandlingar och social rörlighet.⁵⁶ Vi vet också att Jesus som blev korsfäst hade en avgörande betydelse för denna rörelse och dess självförståelse. Att rörelsen inte fått tydliga former innebar sannolikt att flera praktiker och uppfattningar existerade parallellt (jfr Gal 1:13–2:21). Berättelsen om incidenten i Antiochia avslutas precis när Petrus ska svara på Paulus utspel, vilket på ett sofistikerat sätt illustrerar parallellerna till situationen där församlingarna i Galatien förväntas svara på Paulus brev. Paulus uttrycker mycket klart hur han tycker att de bör svara – han har ju själv stått upp för ”sanningen i evangeliet” för deras skull – men hur är det egentligen med halten i deras tro (trofasthet)?

Fördelen med semantisk koherens är att brevet framstår som mer en mer välstrukturerad text och att *sarx* får en sammanhållen betydelse när termen tolkas på ett kollektivorienterat sätt. Genom denna omläsning blir det tydligt att delarna i Galaterbrevet relaterar till varandra, inte bara som löst associerade, utan som delar i en logisk struktur. Väl medveten om att denna kollektivorienterad tolkning av *sarx* innebär ett brott med många etablerade tolkningar av Galaterbrevet – i synnerhet vad gäller kapitel fem – är slutsatsen ändå att en kollektivorienterad tolkning är mer tillförl-

⁵⁶ Jfr Stendahl, *Bland judar och hedningar*, 11–94; se även Runesson, ”Kristustroende judar”, 309–334; Thiessen, *Gentile Problem*, med flera.

itlig än olika individorienterade alternativ. Den är utan interna motsägelser; lika bra eller bättre än alternativen på att förklara anomalier i texten; kompatibel med vad vi vet genom andra källor; och de historisk-kritiska perspektiven stärker denna tolkning – även om materialet förtjänar fördjupat studium inom detta område.

Avslutningsvis vill jag återkomma till Schneiders *globala* kriterium.⁵⁷ Får en kollektivorienterad tolkning av *sarx* texten att "tala"? Det faktum att *Lausannedeklarationen* tar upp liknande tankegångar i två av sina femton punkter talar för att den gör det och det faktum att *Lausannedeklarationen* inte hänvisar till Galaterbrevet vid någon av de här punkterna kanske talar för att sikten varit skymd av en tolkningstradition som fört uppmärksamheten åt andra håll. Låt mig lyfta fram ett utdrag ur *Lausannedeklarationens* femte punkt en gång till: "Eftersom människan är skapad till Guds avbild har hon en inneboende värdighet, oberoende av ras, religion, hudfärg, kultur, klass, kön eller ålder."⁵⁸ Detta syns spegla den uppfattning som Paulus uttrycker att oavsett bakgrund och övriga identitetskonstruktioner är de kristustrogna inkluderade i Kristus kropp – en uppfattning som tycks ha varit kontroversiell på hans tid och som är högst relevant även idag.

⁵⁷ Schneiders, *Revelatory Text*, 166.

⁵⁸ <https://lausanne.org/sv/lausannedeklarationen/lausannedeklarationen>, punkt 5.